

СТРАТЕШКИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА СРБИЈЕ У XXI ВЕКУ

КУЛТУРА

ОСНОВА ДРЖАВНОГ И НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

ЗБОРНИК РАДОВА СА СКУПА
ОДРЖАНОГ 24. И 25. XI 2016. У СРПСКОЈ АКАДЕМИЈИ НАУКА И УМЕТНОСТИ

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ, ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

За разлику од претходних скупова у оквиру циклуса „Стратешки правци развоја Србије у XXI веку“ који су били посвећени образовању и науци, скуп о култури представљао је посебан изазов јер је сам појам културе у великој мери флуидан, без јасно омеђених граница. Стога је овај скуп тематски био ограничен на питања културе као основе државног и националног идентитета. Упркос оваквом тематском сужавању, радови саопштени на скупу и објављени у овом зборнику представљају тек наговештаје дубине проблема са којима се суочава култура у времену цивилизацијске транзиције чији смо сведоци и учесници.

А. Костић

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Book CLXVI

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 39

CULTURE

**THE BASIS OF STATE'S AND
NATIONAL IDENTITY**

PROCEEDINGS FROM THE SCIENTIFIC CONFERENCE
HELD ON NOVEMBER 24th and 25th, 2016

Accepted for publication at the 9th Session of the Department of Social Sciences,
held on November 7th, 2017, after being reviewed by academician
Kosta Čavoški and corresponding member Aleksandar Kostić

EDITOR

Corresponding Member

ALEKSANDAR KOSTIĆ

BELGRADE 2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXVI

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 39

КУЛТУРА

ОСНОВА ДРЖАВНОГ И НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА
ОДРЖАНОГ 24. И 25. НОВЕМБРА 2016. ГОДИНЕ

Прихваћено за објављивање на IX седници Одељења друштвених наука,
одржаној 7. новембра 2017. године, на основу реферата академика
Косте Чавошког и дописног члана Александра Костића

УРЕДНИК

дописни члан

АЛЕКСАНДАР КОСТИЋ

БЕОГРАД 2017

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнез Михаилова 35

Лектор и коректор
Светлана Стојковић

Припрема за штампу
Досије студио, Београд

Тираж: 400 примерака

ISBN 978-86-7025-747-4

Штампа
Colorgrafx, Београд

САДРЖАЈ

- 9 | Реч уредника
- 11 | Александар Костић: *Поводом циклуса скупова „Сиврашешки њравци развоја Србије у XXI веку“*
- 13 | Реч Владимира С. Костића, председника Српске академије наука и уметности
- 15 | Реч Владана Вукосављевића, министра културе и информисања Републике Србије: *Мојући њринцији културне ѡлицике у Србији*
- 23 | Бранко Кукић: *Место културе у дујорочним сиврашејима државе*
- 31 | Горица Мојовић: *Законски оквири културне ѡлицике и начини финансирања*
- 41 | Ивана Стефановић: *Институције културе, култура институција*
- 67 | Зорица Томић: *Културна ѡлика у развијеним земљама: ѡроблем ѡређења, ѡроблем ѡрцејције*
- 77 | Иван Ивић: *Улога образовној систиема у очувању културне ѡрадиције*
- 87 | Небојша Брадић: *Креативне индустрије и ѡржиције*
- 101 | Дивна Вуксановић: *Улога медија у сиварању образаца у култури*
- 113 | Ирина Суботић: *Музеји у Србији данас – у светлу сивајисике*
- 129 | Вишња Кисић: *Музеј као ѡросѡр еманицијације: замислање музеја сиврашејнице*
- 151 | Тијана Бугарски Палковљевић: *Музеји данас: Галерија Мајице српске – живи музеј*
- 169 | Предраг Пипер: *О улози националне академије у обликовању културне и језичке ѡлицике*
- 181 | Дарко Танасковић: *Српско културно наслеђе у докуменцима и ѡракси међународне заједнице*

- 193 | Милован Данојлић: *Пледаоје за елиџну културу*
- 201 | Ласло Вегел: *Јуџословенски и џосџуџословенски иџенџиџеџи*
- 207 | Невена Даковић: *Иџенџиџеџеџе маџриџе: la jeunesse désaffectée и уморни раџници (Србија, 2010–2015)*
- 221 | Борислав Стојков: *Очување и развој иџенџиџеџеџа џраџа у Србији – искушење данашњеџ урбанизма*
- 249 | Бојан Ковачевић: *Моџћности креативноџ уџрављања џраџом?*
- 265 | Милена Драгићевић Шешић: *Инџиџиџуџионални и независни акџери у заједничком деловању: сџраџеџеџе јавно-џивилноџ џарџнерџџа – џледаоје за ауџномију кулџуре*
- 287 | Дијана Милошевић: *Независна кулџурна сцена Србије и одлив умеџника*
- 299 | Радослав Зеленовић: *Кулџурна добра као необновљиви ресурси*

РЕЧ УРЕДНИКА

Зборник који је пред нама садржи радове саопштене на скупу под насловом „Култура: основа државног и националног идентитета“ који је одржан у Српској академији наука и уметности 24. и 25. новембра 2016. године. Скуп посвећен култури трећи је у оквиру циклуса од пет скупова под заједничким насловом „Стратешки правци развоја Србије у XXI веку“. Претходна два скупа била су посвећена образовању и науци, а следе скупови о економији и државном уређењу, чиме би у оквиру поменутог циклуса били обухваћени најзначајнији сегменти државе и друштва.

За разлику од претходних скупова посвећених образовању и науци, областима чији је опсег мање или више јасно одређен, култура је домен чије су границе флуидне, а видови испољавања до те мере разноврсни да је једним скупом, ма колико био амбициозно замишљен, немогуће захватити све њене аспекте. Стога је овај скуп тематски био усмерен на културу као основу државног и националног идентитета. Међутим, већ у припреми скупа се показало да је и такво сужавање фокуса недовољно да би се проблеми културе у овом контексту сагледали на систематичан и тематски хомоген начин. Недоумице су се кретале од дилеме да ли култура треба да буде у функцији промовисања државног и националног идентитета до питања у којим видовима и каквом државном политиком би она могла то да буде. Поменуте недоумице и ширина опсега који захвата појам „култура“ неизбежно су довеле до тога да је овај скуп тематски мање хомоген од претходних скупова посвећених образовању и науци. Ова хетерогеност се примећује већ површним увидом у садржај Зборника јер се питања покренута на овом скупу крећу од проблема финансирања културе до питања елите која културу ствара, од очување културне баштине до општих смерница и странпутица у културној политици Србије.

Оваква хетерогеност може бити предмет критике, али притом се мора имати у виду природа феномена који је на овом скупу размотрен. Разлике у ставовима о томе шта је култура и која је њена улога нису биле само концепцијске природе, кроз њих се понегде назирао и политички и идеолошки став што је, чини се, одувек било у већој или мањој мери инхерентно свакој расправи и разматрању проблема у култури.

Стога овај Зборник није збир сложено усмерених мишљења и предлога о томе како да се стање у култури Србије побољша и како би култура могла да буде основа државног и националног идентитета. Он је, могло би се рећи, драгоценост сведочанство о тренутку глобалне цивилизацијске транзиције чије дубине у највећој мери нисмо свесни нити је до краја разумемо, а која се одражава и на стање културе у Србији. Најзад, овај Зборник је и сведочанство о начину на који у овом тренутку културна елита у Србији види проблеме културе и њене улоге у друштву.

А. К.

МУЗЕЈИ ДАНАС
ГАЛЕРИЈА МАТИЦЕ СРПСКЕ – ЖИВ МУЗЕЈ

Тијана Бугарски Палковљевић
Галерија Матице српске, Нови Сад

Сажетак. Галерија Матице српске је један од примера како је једна традиционална и конзервативна музејска установа на почетку XXI века, у не тако лаким друштвеним приликама, успешно трансформисана. У Галерији је процес трансформације започет кроз неколико праваца деловања.

Ештайна реконструкција зграде и увођење музејских стандарда у изложбене просторије, депое и конзерваторске радионице и атељеа.

Перманентна едукација запослених како научна, кроз подстицање стручњака за стицање научних звања, тако и практична, кроз континуирано учешће и приређивање разноврсних стручних скупова и радионица из различитих области музејског деловања.

Креирање нових стилних поставки као основне идентитетске категорије сваке музејске установе, са тежњом креирања националног идентитета кроз излагање уметничких предмета.

Проширење програмских активности увођењем едукативних програма за децу, тинејџере и особе са инвалидитетом и развијањем међународне сарадње кроз реализацију изложби и размену знања и искустава са великим европским музејским установама, а све у циљу унапређења улоге музеја у образовању и културној дипломатији.

Остварање на различитим областима друштвеног деловања преко сарадње са медијима, сродним установама и привредним субјектима у циљу бољег позиционирања музеја у ширем друштвеном контексту.

Све ово било је могуће захваљујући подршци Матице српске, оснивача Галерије, и Министарства културе Републике Србије и Секретаријата за културу АП Војводине као финансијера Галерије, али изнад свега захваљујући јасној стратегији, континуитету идеја и тежњи челних људи куће и активног учешћа чланова Управног и Надзорног одбора, уз велики ентузијазам и креативност запослених.

Пажљивом анализом могућности определили смо се за мале али прецизно усмерене кораке до јасно дефинисаног циља – националне галерије која примењује високе музејске стандарде и идеје савремене музејске праксе, а све у циљу грађења државног и националног идентитета излагањем уметничких дела.

Кључне речи: Галерија Матице српске, едукација запослених, програмске активности

Музеји у Србији данас углавном делују под окриљем парадигме да су музејске установе затворене и да не раде, услед деценијске недоступности сталних поставки Народног музеја и Музеја савремене уметности у Београду. Бројни други резултати наведених установа, остварени

захваљујући њиховим гостујућим изложбама у земљи и иностранству, као и активностима у другим, мањим изложбеним просторима самих тих музеја¹, нису успели да ублаже ту парадигму. Истовремено, успеси осталих музејских установа које делују изван Београда, попут Народног музеја у Пријепољу, Музеја у Ваљеву, Народног музеја у Зрењанину или Музеја старо село Сирогојно², не успевају да промене набоље рецепцију музејских установа у Србији. Њихова улога није препозната, баш као ни значај улагања у музеје као у инвестицију која води ка бољем друштву и задовољнијим грађанима.

Улога музеја и уметности у креирању националног идентитета била је тема бројних истраживања, пројеката и научних скупова реализованих последњих деценија у европским и светским оквирима.³ Најдиректније се том темом бавио међународни скуп под називом „Национални музеји – меморија нације“ који је приредио Немачки историјски музеј и који се посветио анализи и (ре)презентацији националних музеја историје и културе.⁴ Акцент је махом био на историјским музејима, међутим, Ријкс музеј (Rijks museum) из Амстердама представио је своју будућу сталну поставку текстом: *The Dutch Golden Age. History through Art. The New Rijksmuseum in Amsterdam* и указао на намеру да се „златно доба Холандије“ и историја нације представе излагањем одабраних уметничких дела. Тиме је, премијерно, пре отварања Музеја након обимне реконструкције, представљена намера једног од водећих светских музеја да уметничка дела стави у службу грађења наратива историјског концепта своје сталне поставке и тако допринесе стварању и очувању националног идентитета. Сличан концепт примењен је на примеру Галерије Матице српске у току протеклих десет година.

Галерија Матице српске представља пример традиционалне и конзервативне музејске установе која је на почетку XXI века, у не тако лаким друштвеним приликама, успешно трансформисана управо с циљем

1 Музеј Вука и Доситеја као депанданс Народног музеја или Галерија-легат Милице Зорић и Родољуба Чолаковића која припада Музеју савремене уметности.

2 Сви наведени музеји били су кандидовани за титулу „Европски музеј године“ у оквиру такмичења које спроводи Европски музејски форум (EMYA) под патронажом Савета Европе.

3 F. E. S. Kaplan, *Museums and the Making of Ourselves. The role of Objects in National Identity*, Leicester University Press, London and New York, 1994; R. Ostow, *(Re) Visualizing National history. Museums and National Identities in Europe in the New Millennium*, University of Toronto Press, Toronto-Buffalo-London 2008; J. M. Fladmark, *Heritage and Museums, Shaping National Identity*, Routledge, London and New York 2014.

4 *Nationalmuseen – Gedächtnis der Nationen / National Museums – The Memory of Nations*, Deutsches Historisches Museums, Berlin 2007.

да покаже да установа културе, у овом случају национална галерија, може бити творац и презентер државног и културног идентитета.

Галерија Матице српске је један од најстаријих и најбогатијих националних уметничких музеја у региону. Основана је 1847. године у Будиму у оквиру Матице српске, најстаријег српског књижевног, научног и уметничког друштва, с идејом да сакупља предмете значајне за историју српског народа.⁵ Развијала се полако, мењала идентитет колекције, државе и друштвена уређења. Музеј је заједно с Матицом српском пресељен у Нови Сад 1864. године, а за јавност је први пут отворен тек 1933, с поставкама прикупљених дела ликовне уметности XVIII, XIX и XX века. Отварањем за публику започета је професионализација деловања: преко формирања сталне поставке, вођења књиге инвентара и организовања повремених изложби. Након Другог светског рата Музеј Матице српске је трансформисан: при Матици српској остала је уметничка колекција названа Галерија Матице српске, а сви остали експонати – етнолошки, археолошки и историјски – уступљени су новооснованом Војвођанском музеју, данас Музеју Војводине. Следећи велики корак учињен је 1958. године када је Галерија пресељена у сопствену зграду на данашњем Тргу галерија и на три спрата отворена стална поставка. Тим чином и одлуком Управног одбора Матице српске да осамостали своју библиотеку и галерију, започет је самостални живот Галерије Матице српске у сопственој згради.

Оно што је обележило развојни пут некада Музеја а данас Галерије Матице српске, протеклих сто седамдесет година била је промена идентитета саме установе, која је делимично зависила и од промене држава у којима је деловала. У почетку, у оквиру Аустроугарске монархије, усмерена на грађење идентитета Матице српске као ученог друштва, колекција је била заснована на портретима њених часника и добротвора. Затим је, у Краљевини Југославији, у годинама отварања за јавност, колекција требало да представи идентитет регионалног музеја комплексног типа с уметничком, археолошком и етнолошком збирком. Највеће дилеме у трагању за идентитетом установе уследиле су након Другог светског рата. Издвојена из корпуса Музеја, Галерија је имала двојаку дилему. Прва је била да ли прикупља и излаже уметност насталу на простору Војводине или на широком простору новоосноване Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, и да ли прикупља само српску или уметност свих народа на тим просторима. Истовремено, постојала

5 О историјату Галерије видети у: Љ. Живановић, *125 година Галерије Матице српске 1847–1972*, Галерија Матице српске, Нови Сад 1972; Л. Шелмић и сарадници, *Галерија Матице српске*, Галерија Матице српске, Нови Сад 2001.

је дилема и да ли Галерија прикупља само историјску уметност, односно уметност прошлих времена, или и савремено стваралаштво. Наведена опредељења мењала су се током наредних деценија. Галерија је у почетку била окренута широком југословенском простору и подједнако прикупљала и излагала дела прошлих времена и актуелног времена, али се то променило 1966. године када је у Новом Саду основана Галерија савремене ликовне уметности којој је уступљен целокупни фонд модерне уметности из колекције Галерије Матице српске. Оријентација се поново променила 1992. када је Галерија повратила своју збирку XX века, проширила изложбени простор и отворила сталну поставку српске уметности прве половине XX века. Тиме је окончана дилема о временском распону галеријске колекције, а услед политичких прилика и распада Југославије географски оквир сведен је на просторе на којима живи српски народ.

Ипак, пресудна промена десила се 2006. године када је Србија, након референдума о отцепљењу спроведеног у Црној Гори, стекла своју сувереност, а Галерија стекла услове да постане национална галерија која прикупља, излаже, проучава, штити и презентује српску уметност од XVI до XXI века. Први пут од оснивања назив Галерије с придевом српска био је у балансу с државом у којој делује и чију културу репрезентује. У складу с таквим приликама Галерија је започела процес комплексне трансформације, истовремено у неколико праваца деловања. Пре свега, за деловање националне галерије било је неопходно формирати сталну поставку као основну идентитетску категорију. Да би се то остварило, требало је уредити изложбене просторе, обезбедити професионалне услове чувања у депоима и едуковати стручњаке способне да прате и спроводе актуелне тенденције у музеологији и конзервацији. На тим основама могао се развијати савремен и модеран музеј који одговара потребама посетилаца. Сви ти процеси одвијали су се паралелно у неколико категорија деловања.

I Етапна реконструкција зграде

Етапна реконструкција зграде и увођење музејских стандарда у изложбене просторије, депое и конзерваторске радионице и атељеа били су, у хронолошком смислу, примарни процеси.

Реконструкција зграде започета је 2005. године адаптацијом свечаних салона у приземљу. Наредне године промењен је визуелни идентитет Галерије, и то расписивањем јавног конкурса на Академији ликовне уметности у Новом Саду. Јавни позив младим дизајнерима био је пример нове политике отварања Галерије Матице српске. Идеју да једна

традиционална установа ангажује младе дизајнере у креирању новог идентитета поздравиле су и млађа публика и јавност. Студентима су понуђени традиционални елементи из логоа, а они су креирали нова визуелна решења. Комисија коју су чинили професори са Академије ликовних уметности и стручњаци Галерије изабрала је три решења, а једно је изведено као нови визуелни идентитет Галерије. Тиме је симболично започета њена трансформација.

Из године у годину низале су се адаптације простора. Свесни постојећих приоритета у културној политици Републике Србије, тачније неопходних великих улагања у реконструкцију Народног музеја и Музеја савремене уметности у Београду, као и обезбеђивања зграда Историјском музеју Србије, Природњачком музеју и решавања власништва зграде Музеја примењене уметности, определили смо се за поступну адаптацију зграде. Током 2006. године реконструисане су изложбене просторије на првом спрату, 2007. велика сала на другом спрату и, коначно, 2008. године уследила је адаптација осталих изложбених сала на другом спрату. Изложбене сале и велика сала у приземљу адаптиране су 2010. године, као и улазни хол који је први пут добио музејску продавницу и обавезан простор намењен промоцији музејских публикација и сувенира. Након тога је започета адаптација депоа и сутерена: 2013. године адаптиран је депо I на трећем спрату, а следеће године адаптиран је део у сутерену и формиране су нове депо-просторије за различите врсте материјала, што је омогућило смештање експоната и опреме из другог дела сутерена и његову адаптацију током 2015. године. Том адаптацијом целокупан простор сутерена од 700 квадратних метара стављен је у функцију уметничких депоа, депоа за музејски мобилијар и атељеа за конзерваторске радионице. Уграђен је и лифт за посетиоце, чиме је простор сталне поставке, распоређен на три етажe, постао доступан особама с инвалидитетом. Током 2016. године адаптирани су депои II и III на трећем спрату и замењен је целокупан кровни покривач зграде. Тиме су се стекли услови за адаптацију фасаде – коначни корак у уређењу зграде. Адаптација фасаде започета је у децембру 2016. године и биће завршена у мају 2017, чиме ће бити заокружен процес адаптације зграде. Сви ови кораци били су неопходни да би се у физичком смислу проширили, а у техничком унапредили услови излагања и чувања уметничких дела.

II Перманентна едукација запослених

Обнова зграде и улагање у побољшање услова излагања омогућили су унапређење основне делатности – сталне поставке и повремених изложби. Истовремено, било је неопходно улагати у кадрове, едукацију

и ширење капацитета стручњака који би имали знања и идеја да спроведу трансформацију сталне поставке и програмских активности Галерије у складу с трендовима музеолошке струке.

Зато је перманентна едукација запослених, како научна, подстицањем стручњака за стицање научних звања, тако и практична, континуираним учешћем и приређивањем разноврсних стручних скупова и радионица из различитих области музејског деловања, постала важан и незаобилазан део деловања Галерије. Галерија је своје запослене упућивала на мастер, магистарске и докторске студије из различитих области – историје уметности, музеологије, конзервације и едукације. Бројкама изречено: одбрањена су три доктората и уписано је још двоје докторских студија, одбрањене су четири магистратуре и завршена су четири мастер студија. Двоје запослених је чак унапредило степен стручне спреме завршивши факултет. Подстицано је учење страних језика и усавршавање у областима као што су односи с јавношћу или менаџмент и маркетинг у култури, областима које су неопходне за успешно деловање музејске установе. Истовремено, неформално стручно усавршавање организовањем, учествовањем и присуствовањем на међународним стручним скуповима постало је редован део галеријских активности. То је повезало стручњаке Галерије с колегама из целог света и примерима добре праксе указало на могуће путеве трансформације установе. Стручњаци Галерије активно су учествовали у бројним скуповима у земљи и иностранству, а почевши од 2004. започето је организовање стручних скупова, семинара и радионица са страним и домаћим предавачима у Галерији. Семинари су приређивани из области историје уметности, музеологије и конзервације, као основних струка заступљених у Галерији.⁶

III Креирање нових сталних поставки

Креирање нових сталних поставки, као основне идентитетске категорије сваке музејске установе, био је основни циљ целокупног процеса трансформације Галерије. Тај је процес започео 2006. године и траје у континуитету до данас.

Нова стална изложба „Поетика и реторика српске уметности XVIII века“ формирана је на основу концепта др Бранке Кулић.

6 Нучни скупови: „О практичној теорији и корисној пракси“, 2004; „Структурална конзервација слика на платну“, 2007; „Нове тенденције у музеологији – сталне поставке“, 2009; „Трансформација музеја“, 2012; „Јован Бијелић (1884–1964)“, 2015; семинар „Museum educators Forum / Best practice KHM Art Education“ и радионица „Техничка фотографија у конзервацији“, 2016.

Хронолошки оквир, који обухвата период од XVI до краја XVIII века, дефинисала је сама колекција, а постављен је тако да прикаже развој националне уметности од византијске традиције ка европским уметничким токовима заокруженим и усаглашеним на крају века. Критеријуми за формирање поставке били су ослањање на дела од изузетног и великог значаја у власништву Галерије Матице српске и Српске православне цркве, која се чувају у Галерији и о којима она брине. Циљ изложбе био је да се избором кључних дела из колекције Галерије прикаже уметност назначеног периода, те нагласе дефинисане етапе кроз које је могуће пратити процес промена и прилагођавање токовима уметничке сцене. Поставка је тако подељена у шест тематских садржаја: Наслеђе поствизантијске традиције; Традиционално сликарство; Ликовна поетика мајстора раног барока; Христолошке и маријанске теме и представе светитеља; Мајстори високог и касног барока; Синтеза уметности и заната, дрворезбарство и сликарство XVIII века као јединствен концепт; Портрет као самостална жанр форма; Грађани, уметници, црквени великодостојници; коњички портрет; Графика XVIII века: популарна графика тј. папирна икона и представе манастира са светитељима.

У излагачком смислу искорак је направљен у централној сали где је постављена конструкција од инокса и плексигласа која, као носач за слике, симулира иконостас. Намера је да иконе на њему буду распоређене онако како заправо стоје у православном храму. Изложена дела употпуњена су потписним и текстуалним легендама на српском и енглеском језику. Додатне информације омогућене су путем емитовања филма у поставци и штампаног водича.

Посебну улогу у реализацији ове поставке имало је Одељење конзервације које је осмислило нови систем носача икона. Дотадашњи начин качења слика на сајле причвршћене за шрафове уврнуте у полеђину даске замењен је системом посебно конструисаних носача. „Они елиминишу потребу за било каквим бушењем полеђине даске и осигуравају потпуно поштовање оригиналног материјала.“⁷ При томе, облик носача прати форму иконе, тако да га посматрач не сагледава, те се стиче утисак да икона лебди у простору.

Изложбу је пратио новоустановљени тип публикације: водич кроз сталну поставку који је представио историјат настанка Галерије и

7 Д. Королија Црквењаков, *Улога конзерватора у припреми сталних изложби*, у: Зборник Семинара за студије модерне уметности Филозофског факултета у Београду, Београд 2009, стр. 119–126.

образложио концепт сталне поставке, уз значајан број репродукција изложбених сала и изложених уметничких дела. Водич је преведен на енглески и немачки језик и публикован је.⁸

Поставка српске уметности XIX века „Људи и догађаји: слика прошлости“, настала је као резултат тимског рада кустоса и конзерватора окупљених око идеје да се путем одабраних уметничких дела прикажу људи и догађаји значајни за историју тог доба. Поставка обухвата 163 уметничка дела: 104 слике, 41 графику, 1 цртеж, 5 скулптура и 1 комбиновану технику.⁹ Приликом излагања експоната водило се рачуна да они дишу, односно да се изложбени простор не преоптерети бројем дела, већ да се успостави пријатан амбијент с нагласком на естетском доживљају. Изложена дела прате потписне и текстуалне легенде на српском и енглеском језику. Одштампан је флајер о поставци, а 2013. године и водич кроз поставку који је 2015. преведен на енглески и немачки језик.¹⁰

Приликом одабира експоната водило се рачуна о њиховом стању, те су током припреме поставке конзервирана и рестаурирана шездесет и три дела. Многа су прерамљена у нове рамове, промењени су рамови и паспартуи на графикама и сачињени наменски постаменти за скулптуре.

Поставка прве половине XX века „Теме и идеје: српска уметност 1900–1950“, отворена је 2007. године са сасвим другачијим приступом. За њено формирање ангажован је спољни сарадник Симона Чупић, тада доценткиња на предмету Историја модерне уметности на Филозофском факултету у Београду, која је те године одбранила докторску тезу *Теме и идеје модерног. Српско сликарство 1900–1941.*¹¹ Намера ове поставке била је да се теоријске претпоставке изнете у студији, излагањем дела из колекције Галерије Матице српске преточе у поставку.

8 Б. Кулић, *Галерија Матице српске. XVIII век*, [водич], Галерија Матице српске, Нови Сад 2007; В. Кулић, *The Gallery of Matica Srpska. 18th Century*, The Gallery of Matica Srpska, Novi Sad 2009; В. Кулић, *Galerie der Matica Srpska das 18. Jahrhundert*, Galerie der Matica Srpska, Novi Sad 2011.

9 Извештај о изложеним делима у сталној поставци на другом спрату, бр. 0302–14/6 од 2. фебруара 2009.

10 С. Мишић, *Уметности XIX века*, [водич], Галерија Матице српске, Нови Сад 2014; S. Mišić, *The Gallery of Matica Srpska, 19th Century*, The Gallery of Matica Srpska, Novi Sad 2015; S. Mišić, *Galerie der Matica Srpska. 19. Jahrhundert*, Galerie der Matica Srpska, Novi Sad 2015.

11 Докторска теза Симоне Чупић објављена је као монографско издање. С. Чупић, *Теме и идеје модерног. Српско сликарство 1900–1941*, Галерија Матице српске, Нови Сад 2007.

Мањи део експоната, који је недостајао у колекцији Галерије, а био неопходан за целовитост концепта, преузет је као дугорочна позајмица из Народног музеја у Београду.¹²

Сталну поставку XX века под називом „Теме и идеје модерног Српско сликарство 1900–1941.“ чине 62 експоната: 43 слике, 13 цртежа, 3 графике и 3 скулптуре. „Издавање теме као носиоца модерности у коме се уочава слика модерног друштва“¹³ био је главни циљ изложбе. Утемељена у анализи разлике, ова изложба изоставила је неке од репрезентативних примера српског модерног сликарства а укључила друге, који до сада нису изазивали веће интересовање истраживача.

Већ 2013. године у Галерији је формирана нова стална поставка XVIII века. На позив Галерије САНУ да у њиховом простору представи део своје колекције, Галерија је одлучила да прикаже колекцију XVIII века, а време док експонати буду на гостовању искористила је за адаптацију изложбених сала. С том идејом настала је изложба „Уметност XVIII века у колекцији Галерије Матице српске“, која је најпре приказана у изложбеном простору Галерије САНУ (17. јул – 11. септембар), а затим пренета у новоуређени простор Галерије Матице српске. За потребе излагања икона малих формата и цртежа обе поставке израђени су витрине и постаменти са стакленим звонима и постављени у ходничком простору. Тиме је у сталној поставци омогућено излагање материјала за које до тада није било услова. Истовремено је излагањем разноврсног материјала постигнута динамика у изложбеним просторијама, не само на зидовима него и у простору. У складу с новим дизајном ентеријера измењени су и паспартуи на графикама.¹⁴

Нова стална поставка XVIII века броји укупно 208 експоната: 118 икона, 3 копије, 48 графика, 30 портрета, 2 цртежа, 2 надверја с бочних двери иконостаса, 1 налоњ и 4 украсне вазе са певница. У односу на претходну поставку, ова је садржала мањи број експоната.

Новина у овој поставци била су дела страних мајстора у сали портрета. Будући да је 2010. године у Галерији приређена изложба „Страни портретисти XVIII и XIX века“ и том приликом сви радови

12 Позајмљена су четири дела: *Манасџир Св. Јован Канео у Охриду* Милана Миловановића; *Предео са Крфа I* Косте Миличевића; *Кујна бр. 4* Ђорђа Андрејевића Куна и *Расџко Пејировић* Петра Палавичинија.

13 С. Чупић, „Нова стална поставка XX века. Галерија Матице српске. Теме и идеје: српско сликарство 1900–1941“, у: *Зборник Семинара за студије модерне уметности Филозофског факултета у Београду*, Београд, 009, 99–107.

14 Извештај о раду Галерије Матице српске за 2013. годину, бр. 1105–30/1.

страних мајстора су рестаурирани и адекватно урамљени, чинило се да је могуће изложити и та дела и показати узор на које су се угледали српски сликари који су одлазили у Беч на школовање. Излагањем репрезентативних владарских портрета Хабзбуршке монархије, поставка српске уметности XVIII века смештена је у европски контекст.

Збирка портрета чланова породице Текелија, коју је Сава Текелија даровао Матици српској и тако подстакао отварање Музеја, изложена је у посебној сали као целина која говори о Сави Текелији и његовој поклон-збирци.

Последња у низу је сала која има назив „Нове теме и нови садржаји“, у којој су изложене нове теме и технике које се појављују у српском сликарству: најстарији цртежи у колекцији, најстарија представа мртве природе, најстарија представа пејзажа, први аутопортрет и први коњички портрети. Истовремено, предвиђено је да садржај ове сале буде променљив: да се изложене слике, када се појави потреба, замене другим делима, новим аквизицијама или новим атрибуцијама и датацијама дела из колекције.

Поставка је употпуњена потписним и текстуралним легендама на српском и енглеском језику, као и причама о појединим ауторима и делима у штампаној верзији и преко QR кодова. Новину у поставци представљали су и конзерваторски постери о поступцима и резултатима конзерваторских третмана појединих изложених дела. Изложбу је праatio и каталог-водич¹⁵.

У оквиру популаризације сталних поставки и са жељом да се њихови садржаји приближе публици покренута су редовна тумачења сталних поставки петком у 18.00 сати. Улаз је у том термину био бесплатан, а теме су биле различите: правци, теме, технике, уметници и појединачна дела. Тако су настала два циклуса предавања: кустоске и конзерваторске приче. С временом су у том термину почела да се одвијају тумачења повремених изложби и њихови пратећи програми, па је термин петком у 18.00 постао термин редовних активности Галерије намењених публици.

Како посао на креирању сталних поставки нема краја, тренутно је у припреми нова стална поставка српске уметности прве половине XX века.

15 Б. Кулић, *Уметности XVIII века у колекцији Галерије Мајице српске*, Галерија Матице српске, Нови Сад 2013.

IV Проширење програмских активности

Као резултат успешног креирања нових сталних поставки и перманентне едукације запослених створили су се услови за проширење програмских активности. Увођење едукативних програма за децу, тинејџере и особе с инвалидитетом и изградња међународне сарадње реализацијом изложби и разменом знања и искустава с великим европским музејским установама водили су ка унапређењу улоге музеја у друштвеној заједници, активном учешћу у процесима образовања и видљивим пројектима међународне сарадње који би се могли дефинисати као културна дипломатија.

Почетком новог миленијума постало је јасно да, у борби за пажњу публике и сваког посетиоца, музеј мора да прошири оквире својих активности далеко изван оних основних категорија: сакупљање, проучавање, заштита и излагање. Таквих покушаја је било и раније, али у XXI веку они су актуализовани. Пре свега, већ 2003. године започео је рад на реализацији програма за децу, прво организовањем једнодневне радионице („Опицајте неопипљиво“, „Потрага за тигром“...), а затим од 2006. године годишњих едукативних програма у сарадњи с Предшколском установом „Радосно детињство“. Током десет година реализовано је осам креативних радионица, публиковано осам дечјих публикација на српском, две на енглеском и једна на француском језику. Кроз радионице је прошло 40.000 новосадских малишана. Све то обједињено је на изложби и у публикацији *Одрастање уз уметност*¹⁶ као круни десетогодишње сарадње с Предшколском установом. Дечји програми искоришћени су и за развој међународне сарадње: с италијанским партнерима из Палерма реализован је пројекат „Осети уметност/Sentire l'arte“ 2009. године, а 2012. у сарадњи с Форумом словенских култура реализован је, међу свим словенским земљама, пројекат „Мој портрет за музеј“ чији су резултати, тачније дечји радови представљени на заједничкој изложби у Палати Унеска у Паризу.

Искуство у раду с најмлађима поставило је као изазов развијање програма за тинејџере, најкомплекснију публику. Са жељом да се уз помоћ искуства других националних галерија и музеја заједнички превазиђе овај изазов, 2016. године у Галерији Матице српске је започет европски пројекат „Hear Me. Bringing youth and museums together“ у сарадњи са Народном галеријом у Љубљани и Уметничко-историјским

16 *Одрасћање уз уметност*, уредник Јелена Огњановић, Галерија Матице српске, Нови Сад 2016.

музејом у Бечу. Примењујући нову методологију Brick me, која подразумева стварање лево коцкама, уметност, уметничка дела и делатност музеја искоришћени су за развијање креативности и друштвено ангажоване свести код младих људи.

Паралелно с овим одлучено је да се простор Галерије отвори и за маргинализоване групе и особе с инвалидитетом. У сарадњи с организацијом Пер.арт започета је реализација посебних програма за групе деце с менталном ометеношћу из школе „Др Милан Петровић“ и реализовано је неколико заједничких изложби. Устаљена је пракса реализације њихових програма у простору Галерије током манифестације Ноћ музеја, управо да би се показало да је музеј инклузивно место отворено за све и да се поноси што су му они партнери.

Најтежи посао било је успостављање међународне сарадње. Баласт деведесетих година, визни режим и искљученост из рада међународних струковних удружења потпуно су удаљили српске стручњаке с европске музејске сцене. Враћање поверења и успостављање партнерстава стога је био дуготрајан процес. Галерија је то чинила укључивањем у рад ICOM-а, и других међународних организација, као што су Hands on international и Форум словенских култура. С временом, започета је директна сарадња с музејима који су препознати као адекватни партнери. Пре свега, у Галерији је реализована изложба „Хуманизам и ренесанса у централним Апенинима. Паралеле“¹⁷, а у Националној галерији у Перуђи изложба „Зографи. Српске иконе између традиције и модерности. Паралеле“.¹⁸ Био је то први излазак Галерије на међународну сцену после готово четири деценије, који је показао високе професионалне стандарде ове установе али и атрактивност наслеђа које баштини. Успех ове изложбе покренуо је потписивање Протокола о сарадњи за период 2016–2019. године са Националном галеријом у Перуђи у оквиру шире сарадње регија Војводине и Умбрије. Сличне протоколе Галерија је потписала и са Уметничко-историјским музејом у Бечу и Народном галеријом у Љубљани у оквиру којих ће у наредном периоду бити интензивирани сарадња.

Паралелно с овим, Галерија је радила на заштити српског културног наслеђа у Мађарској и Румунији. Ти пројекти започети су још седамдесетих година, али се с њиховом реализацијом застало током деведесетих услед недостатка средстава. Поново су покренути 2009. године

17 *Хуманизам и ренесанса у централним Апенинима. Паралеле/Umanesimo e Rinascimento nell'Appennino Centrale, Paralleli*, Галерија Матице српске, Нови Сад 2013.

18 *Зографи: српске иконе између традиције и модерности. Паралеле/Zografi: Icone serbe fra tradizione e modernita. Paralleli*, Галерија Матице српске, Нови Сад 2015.

с намером да се пружи помоћ очувању српског културног наслеђа у региону. Током првог реализованог пројекта конзервирано је тридесет и девет експоната из колекције Музеја Епархије будимске у Сентандреји, а резултат је била изложба „Српска црквена уметност у Мађарској“¹⁹ која је приказана у Новом Саду, Сентандреји, а затим, уз помоћ Министарства спољних послова Мађарске, у Бриселу и Москви. Био је то врхунски пример културне дипломатије где је представљањем изложбе „European cultural diversity. Serbian heritage in Hungary“²⁰ ukazano на заједничку бригу српских и мађарских институција за културно наслеђе, националне и верске мањине у једној европској земљи.

По окончању овог пројекта, 2012. године започет је нови: Конзервација иконостаса Арсе Теодоровића српске цркве у Будиму. Црква је страдала у ослобађању Будимпеште 1945. године, а затим је срушена 1949. године због урбанистичке реконструкције града. Ипак, сачуван је иконостас у деловима на различитим местима у оквиру Будимске епархије. Током овог вишегодишњег пројекта конзервиране су све сачуване иконе, припремљена је публикација, а иконостас ће у целини бити представљен на изложби у Галерији Матице српске 2017. године и у Историјском музеју града Будимпеште у октобру 2018.

Паралелно се радило и на заштити српског културног наслеђа Темишварске епархије. Одабране иконе, портрети, географске карте и богослужбени предмети у металу и текстилу конзервирани су и изложени 2016. године у Епархијском двору у Темишвару, у простору адаптираних сала а под називом „Ризнице Темишварске епархије“. Током 2018. године планира се и излагање наведених предмета у Уметничком музеју у Темишвару како би се указало на везе српског и румунског културног наслеђа.

V Отварање ка различитим областима друштвеног деловања

Отварање ка различитим областима друштвеног деловања путем сарадње с медијима, сродним установама и привредним субјектима у циљу бољег позиционирања Галерије Матице српске у ширем друштвеном контексту на први поглед чини се као најједноставнији циљ. Међутим, он је могао бити остварен тек пошто су све наведене премисе биле испуњене, а код запослених развијена свест да музеј не постоји због

19 К. Вуковић, Д. Королија Црквењаков, *Српско културно наслеђе у Мађарској*, Галерија Матице српске, Нови Сад 2011.

20 К. Vuković, D. Korolija Crkvenjakov, *Serbian religious art in Hungary*, Галерија Матице српске, Нови Сад 2012.

себе него има велику улогу у широј друштвеној заједници. Сви ови задаци били су развијани у континуитету више година.

Једна од првих активности било је оснивање Клуба пријатеља Галерије Матице српске 2006. године по узору на праксе светских музеја. Утемељена на идеји даривања и добротинства са фондом чију једну трећину чине поклони, Галерија је установила савремен модел окупљања свих оних који желе да допринесу и учествују у њеном раду. Модел је подразумевао институционална и појединачна чланства у различитим категоријама у складу с врстом и висином донације, односно учешћа.

Истовремено, стављен је акценат на успостављање бољих и квалитетнијих односа с медијским кућама и новинарима који прате област културе. Свесни да без адекватне медијске подршке делатност Галерије не допире до оних којима су програми намењени и не може бити присутна у животу локалне заједнице, сарадња с медијима истакнута је као приоритет. То се одвијало путем унапређивања модела комуникације с медијима: припремањем и дистрибуцијом квалитетног материјала за новинаре и одржавањем редовних прес-конференција, али и захваљујући већој отворености медија за сваку врсту подршке најразличитијим пројектима. Резултат таквог односа је велики број новинара у Клубу пријатеља Галерије, као и потписани протоколи о сарадњи с Радио телевизијом Војводине и медијска подршка бројних медијских кућа у Војводини (Радио 021, Радио Планета, Дневник, Color press група).

Велику видљивост Галерија је стекла и захваљујући активној сарадњи с бројним музејским и сродним установама културе, која је постојала и раније али у уским музејским круговима, препознатим као сродним. Током протекле деценије проширио се број сарадника, пре свега у земљи, али и у иностранству. Поред већ устаљене сарадње са Народним музејом у Београду и Музејом савремене уметности на размени изложби, успостављена је сарадња с Историјским музејом Србије, Галеријом слика „Сава Шумановић“ у Шиду, и изграђен је нов модел приређивања заједничких изложби. Тако је с Музејом историје Југославије реализована изложба „Збирка слика друга председника“.²¹ Избор и истраживање сачинио је некадашњи кустос а тада професор на Одсеку за музеологију на Филозофском факултету у Београду др Ненад Радић. Стручњаци Галерије су конзервирани, рестаурирани и опремили одабрана дела, а изложба је одржана најпре у Новом Саду а затим и у Београду 2012. године. На исти начин реализована је и изложба „Уметност

21 Н. Радић, *Пусен и његов крак*, Галерија Матице српске – Музеј историје Југославије, Нови Сад – Београд, 2012.

и власт. Пејзажи из збирке Јосипа Броза Тита²² током 2014. године. Сарадња ове две, наизглед потпуно различите установе по типу и опредељењима, показала је велике могућности даљег заједничког деловања у области приређивања и размени изложби.

Паралелно, Галерија се отвара и ка другим приватним и привредним компанијама. Још 2006. године започета је сарадња са Компанијом Tarkett на обради и заштити њихове уметничке колекције. Галеријски стручњаци су ту збирку обрадили, бринули о стању и позајмицама дела другим установама, рестаурирали и конзервирани и коначно представили као целину на изложби „Од приватног ка јавном. Уметничка колекција компаније Tarkett“²³, у Галерији Матице српске током 2016. године.

На истим основама започета је и сарадња с Војвођанском банком која има обимну и вредну колекцију уметничких дела домаћих сликара XX века. Започети су попис и обрада колекције, а један њен део представљен је на изложби „Одговорно у култури“ у Галерији Матице српске. Ови примери указују на могућности сарадње с привредним, приватним и јавним сектором, али и обавезу националних установа културе да брину о културном наслеђу које се налази изван њих, као и висок степен одговорности и установа културе и власника колекције. Покретање сличних акција сасвим сигурно доприноси бољем позиционирању установа културе у друштву и истовремено омогућава финансијску помоћ привредног и приватног сектора.

Укључивање Галерије у бројне постојеће акције (Змајеве дечје игре, Ноћ музеја, Музеји Србије десет дана од 10 до 10, Новосадске дечје зимзарије и летарије) и креирање нових такође су обележиле протеклу деценију. Галерија Матице српске редовно приређује посебан програм за младе у оквиру фестивала EXIT с називом Take a break feel the art in the Gallery of Matica srpska, а од 2012. године у сарадњи са Спомен-збирком Павла Бељанског реализује манифестацију Лето у врту галерија, током које приређује разноврсне програме намењене најширој публици. Овим популарним програмима проширују се циљне групе и привлачи шири круг посетилаца културних садржаја.

Све ово било је могуће захваљујући подршци Матице српске као оснивача Галерије и Министарства културе Републике Србије и Секретаријата за културу АП Војводине као финансијера Галерије, али изнад

22 А. Панић, *Умешност и власт. Пејзажи из збирке Јосипа Броза Тита*, Галерија Матице српске – Музеј историје Југославије, Нови Сад – Београд, 2014.

23 Т. Палковљевић Бугарски, М. Жарков, *Од приватног ка јавном. Уметничка колекција компаније Tarkett*, Галерија Матице српске, Нови Сад 2012.

свега захваљујући јасној стратегији, континуитету идеја и тежњи челних људи куће. Такође и активним учешћем чланова Управног и Надзорног одбора, уз велики ентузијазам и креативност запослених и бројних спољних сарадника.

Пажљивом анализом својих могућности, Галерија се определила за мале али прецизно усмерене кораке ка јасно дефинисаном циљу – националној галерији која примењује високе музејске стандарде и идеје савремене музејске праксе и гради и чува државни и национални идентитет сакупљањем, излагањем, заштитом, тумачењем и презентацијом уметничких дела.

Закључак

Овом презентацијом пређеног пута у периоду од 2006. до 2016. године и реализованих циљева, желели смо да укажемо на многобројне могућности деловања једне музејске установе. Истовремено, желели смо да покажемо како је континуираном трансформацијом Галерија Матице српске градила своје место и улогу у процесу произвођења и одржања културног идентитета, јер је место установа културе у креирању и очувању националног идентитета неспорно. Оне својим програмским опредељењима илуструју актуелну културну политику и истовремено својом основном делатношћу – сталном поставком, повременим изложбама, пројектима и едукативним пројектима – преносе идеје до најширих слојева посетилаца и грађанства.

Разлог зашто је било неопходно навести овако детаљан опис разноврсних реализованих активности у Галерији Матице српске у протеклих десет година је једноставан. Он показује да је планским и континуираним спровођењем јасно осмишљене стратегије могуће трансформисати установу и тако омогућити да она буде активно – живо место одржања националног идентитета. Ту улогу музеји су имали од тренутка када су започели своје деловање у XIX веку, а променама историјских, друштвених прилика, али и техничко-технолошким напредовањем, мењао се начин њеног остваривања. У почецима свога деловања, музеји су то чинили сталним поставкама, затим су то допуњавали повременим изложбама, а онда је у XX веку започето организовање великих изложби, гостовање у другим државама и увођење едукативних програма за различите групе посетилаца, чиме су се музеји активно укључили у област неформалног образовања.

Све наведене активности Галерије Матице српске показују како се у пракси спроводе процеси грађења и очувања државног идентитета. Стална поставка визуелно илуструје историју и идеју националне

уметности. Да би се то остварило, неопходно је испунити музеолошке услове изложбених сала, али и имати креативне и едуковане стручњаке који замишљену идеју умеју да пренесу јавности у складу с потребама актуелног тренутка и широке публике. Повремене, тематске изложбе указују на актуелне теме из различитих области друштвеног деловања и тиме актуелизују простор музеја као места чувања и излагања музејских предмета. Едукативни програми омогућавају да музеји, као места едукације, допринесе подизању свести о националној историји и култури. А међународни програми учвршћују свест о својој посебности и специфичностима националне културе, али и везама и паралелама с осталим европским нацијама и постају оруђе културне дипломатије. Да би деловање музејске установе било транспарентно и видљиво, неопходно је имати и добру позицију у локалној заједници, што омогућавају добри односи с медијима и другим привредним и приватним субјектима друштва. Стога рад установа култура, па и музеја, јесте комплексна делатност која има изузетан значај за креирање и очување националног културног идентитета.

MUSEUMS TODAY
THE GALLERY OF MATICA SRPSKA – A LIVING MUSEUM

Tijana Bugarski Palkovljević
The Gallery of Matica Srpska

Abstract. The Gallery of Matica Srpska can serve as an example of how to transform a traditional and conservative museum institution at the beginning of the 21st century, under conditions less than favorable. Such process of transformation was initiated in the Gallery of Matica Srpska, branching out into several directions:

Phased reconstruction of the building and introduction of museum standards in exhibition rooms, storerooms, conservation workshops and studios.

Continuous education of employees, both professional, through encouraging the specialists to obtain scientific degrees, and practical, through continuous participation in the organization of conferences and workshops on various aspects of museum activities.

New approaches in the presentation of permanent collections viewed as the foundation of the museum's identity, in aspiration to contribute to the creation of national identity through the exhibition of art objects.

Broadening of program activities by introducing educational programs for children, teenagers and the disabled, developing international cooperation through the realization of exhibitions and exchange of experiences with prominent European museums, with the aim of promoting the role of the museum in education and cultural diplomacy.

Embracing new social roles through various forms of activities, such as cooperation with the media and/or parallel institutions and corporate subjects, thus contributing to the better positioning of the museum in wider social contexts.

All this was made possible thanks to the support received from Matica Srpska, the founder of the Gallery, and from the Ministry of Culture of the Republic of Serbia, as well as the Provincial Secretariat of Culture, Public Information and Relations with Religious Communities of AP Vojvodina, who is the financier of the Gallery, but above all thanks to clear strategy, continuity of ideas and endeavor of the leading personnel in the Gallery and active participation of the members of the management and the executive board, combined with great enthusiasm and creativity of all employees in the Gallery.

By carefully analyzing all the possibilities we came to the decision to take small, however precisely targeted steps towards attaining our clearly defined goal – a national gallery adhering to high museum standards and conceptions of contemporary museum practice, in order to foster the creation of national and state identity through exhibiting works of art.

Key words: Galery of Marica Srpska, education of emplyees, program activities